

A KIS HERCEG ÍRÓJA ÉS FORDÍTÓJA

RÓNAY LÁSZLÓ

A műfordítás történetében ismeretesekek véletlen és tudatos találkozások, rátalálások. Annak idején a Móra Kiadó egyik irodalmi vezetője, Aszódi Éva szürkének találta *A kis herceg* már meglévő fordítását, s Rónay Györgyöt kérte meg az új tolmácsolás elkészítésére. Két okból is eshetett rá választás: egyrészt rendkívüli sikere volt Grimm-átdolgozásainak, másrészt a háború előtt már fordított Saint-Exupéritől: *Egyedül a felhők fölött* címmel az *Éjszakai repülést*.

A cím megváltoztatásának akkor jó oka volt. A második világháború idején a Révai Kiadó sorozatban jelentette meg „zöld könyveit” a német légiflotta Göring vezényelte tagjainak európai harci sikeréről. Propagandakönyveket – hevenyészett fordításban. E könyvek ellensúlyozására támadt az az ötlet, hogy meg kellene indítani egy bordókötéses sorozatot is, amely angol és francia repülős történeteket tartalmaz. Messzire vezetne, ha végigtekintenénk annak folyamatát, hogyan igyekeztek ellensúlyozni íróink és irodalomtörténészeink az ekkori német befolyást, s hogy milyen szerepe volt ebben a feltámasztott antikvitásnak és a kor francia szellemiségének, például a francia ellenállás íróinak. Annyi tény, hogy a bordó sorozat első darabja volt Saint-Exupéry regénye. S az is tény hogy 1945 után a zöld sorozat miatt nem igazolták Bókay Jánost, a sikeres író, a Révai igazgatóját, holott a sorozatot nem ő kezdeményezte (a másikat viszont igen).

Szerencsének mondhatjuk, ha a mű írója és fordítója gondolkodásában, világszemléletében bizonyos hasonlóságok adódnak. Ez esetben az utóbbi mélyebben – egzisztenciálisan – azonosulhat a mű alkotójával. Rónay György könyvtárában megvoltak Saint-Exupéry könyvei a Gallimard kiadásában, s érdeklődését az is jelzi, hogy a margón ceruzával megjelölte a számára fontos mondatokat. (Ez bevett szokása volt: olykor felkiáltójelet húzott egyetértése jeléül, s ha valamelyik könyv bizonyos megállapításaival nem értett egyet, tömör megjegyzéseket is írt. Bölöni György *Az igazi Ady* című életrajzát néhol dühödten kommentálta.)

Perben a múlandósággal

Az *Éjszakai repülés* egyik jelenetében Riviére arra gondol: „Szeretni, csak szeretni: milyen zsákutca!” Homályosan arra gondol: „van nagyobb kötelesség is ennél: szeretni.” Ez a paradoxonnak is értelmezhető megállapítás igen fontos volt a fordító számára (ennek igazolásául *Naplójának* sok részletét idézhetnénk). Nyilvánvaló, hogy Riviére tűnődésében a szeretetnek arról a minőségéről van szó, amely véges-végig jelen van *A kis herceg* főhősének szavaiban és magatartásában. „Csak szeretni” valóban nem elég. Az igazi szeretet teljes emberi odaadást, egyfajta igényességet feltételez, önfeláldozást és folytonos önátadást. Jacques Bernisről, *A déli futárgép* főhőséről írja a regény narrátora (megint egy melléhúzott rész): „Hajnalba karodba kellett venned egy nép gondolatait. Két gyöngé karodba. S vinned kellett, száz kelepccén keresztül, ahogy suba alatt kincset visznek. Drága posta, mondták, az életednél is drágább.” S hogy mennyire így van, idé-

zem a regény – a fordító által ugyancsak megjelölt végső sorait: „Saint-Lous Szenegálból Toulous-nak.

‘Franciaország-Amerika’ gépet Timeristől keletre megtaláltuk. Stop. Közvetlen közelben ellenség. Stop. Pilótát megölték, gép összetört, posta sértetlen. Stop. Továbbítjuk Dakarba.”

8.

„Dakar Toulouse-nak:

Posta rendben megérkezett. Stop.”

A pilóta karja valóban gyöngye volt, beleesett a kelepcébe. De amit a karjába vett, megmaradt. Az emberi szeretet különleges megnyilvánulása Saint-Exupérynél, hogy az erősebb karjába kapaszkodik az esendő, mint a haldokló Geneviére fogná Bernis karját, vagy a szeretet jeleképp az erős viszi a gyengét, mint a repülő a távozására készülő kis herceget. Az elmúlással, a véggel azonban az erős sem veheti föl a harcot: Bernis nem mentheti meg szerelmét, s a repülő sem óvhatja meg a kis herceget: „Éreztem, hogy valami rendkívüli dolog történik – meséli az előbbi –. Úgy szorítottam a karomba, mint egy gyereket, közben mégis olyan volt, mintha függőlegesen elfolynék valami szakadékba, és én mit sem tehetek, hogy visszatartsam.”

Bibliai gondolat

Aligha kell bizonygatnom, hogy Rónay György számára igen fontosak voltak Saint-Exupérynek azon gondolatai, amelyek valamiképp bibliai motívumokra utaltak, azokat értelmezték. *A kis herceg* fordítása azért is volt vonzó feladat számára, mert bibliai utalásokat is tartalmaz, illetve azokat sajátos módon továbbgondolja.

A kis herceg egyik részében a hatalmasra nőtt majomkenyérfáról esik szó, amellyel egy elefántcsorda sem bírna, s elfoglalja az egész bolygót. Ha nem kapunk idejében észbe, s nem tépjük ki hajtásként, behálózzák gyökereikkel az egész bolygót, s „előbb-utóbb szétrobbantják”. Teljes egészében ismétli e rész Jézus példabeszédét a magvetőről és a magvakról. Vannak jó és rossz magok. A kis herceg bolygóján is „voltak jó növényekből származó jó magvak meg rossz növényekből származó rossz magvak”. Utóbbiakat, mihelyt fölismertük, „azonnal ki kell tépni”.

Érdekes és elgondolkodtató bibliai párhuzamot vet föl a csillagokról szóló rész. Lehet-e, érdemes-e úgy birtokolni őket, mint az üzletember, aki regisztert készít róluk, majd a fiókjába zárja írását? Helyesen jár-e el, ha nem megismerni akarja természetüket, azaz nem kamatoztatja a talentumukat? Nem helyesebb-e mással is megosztani fényüket, titokzatos üzenetüket? *A kis herceg*ben úgy válaszol e kérdésekre az író: „aki mással törődik, azt megvetik, pedig ő az igaz”.

A kis herceg talán legfontosabb üzenete a gyermek-állapotról szól. Ha nem leszünk olyan tiszták, mint a gyermekek, nem juthatunk a mennyek országába, mondja Jézus. A modern keresztény antropológia szerint a gyermekek még szívükben őrzik egy igazságo-sabb, harmonikusabb létrend lenyomatát, amely akkor kezd halványulni bennük, amikor a megrontott léttel, a büntől átjárt és megfertőzött valósággal, a felnőttek világával szem-

besülnek. „A nagyok semmit sem értenek meg maguktól – olvassuk *A kis hercegben* –, a gyerekek pedig belefáradnak, hogy örökös-örökké magyarázgatassanak nekik.”

Pedig volna mit magyaráznunk. Saint-Exupéry bolygóról bolygóra szembesíti kis hősét a felnőttek világával, s a kis hercegben nőttön nő az értetlenség és a csodálkozás. A felnőttek hiúak, uralkodnak másokon, harácsolnak, és képtelenek arra, hogy kapcsolatokat teremtsenek a világ lényegével, azaz nem a szívükkel szereznek ismereteket, nem azal „látnak”, hanem látszat szerint élnek, cselekszenek. A török csillagász felfedezte a kis herceg bolygóját, de nem hitt neki senki „az öltözéke miatt”.

Az emberek világa praktikus. Ezt már Riviére is fölismerte az *Éjszakai repülésben*. „Sajnos, az emberek ellen olyan játszmat játszunk, amelyben nagyon keveset számít a dolgok igazi értelme. Látszatokon veszünk és nyerünk, szánalmasan gyűjtjük a pontokat. És arra eszmélünk, megköveznek egy látszatvereséért.”

Csak a tiszta, az érintetlen, a gyermeki adottság vezérelhet el az igazi vizet adó kúthoz, az életet adó ital forrásához. Ennél a kútnál minden „készen” várja a szomjazót. Ünnepnep, ha merítenek vízből. „Ez a víz más volt, több volt pusztá italnál ... Olyan jól esett a szívnek, mint egy ajándék. Mikor gyerek voltam, így aranyozta be a karácsonyi ajándékot a karácsonyfa fénye, az éjféli mise zenéje meg a mosolyok varázsa.”

Hogy felismerhessük életünk ajándékait, meg kell küzdenünk a rosszal, amely elfehőzi látásunkat. Az emberek ötezer rózsát nevelnek, de érzéketlenül haladnak el az igazi virágok mellett. Nem tudják *A kis herceg* tanításának lényegét: „(...) két-három hernyót el kell túrnöm, hogy megismerjem a pillangókat.”

A civilizáció veszedelme

Érintetlen környezetben, ember nem látta vidéken játszódik *A kis herceg*. Titkait csak azok ismerik, akik a saját térképüket használják. Ők tudják, nem a tudósok rajzolta térképek igazítanak el, hanem az, amit a szívünkkel látunk: két ember, amint nyugalmasan dolgozik, a fák, a természet jelei. A Szahara sem pusztító sivatag, „szíve” van, amint *Az ember földje* egyik fejezetének címe is jelzi. „A Szahara bennünk mutatkozik meg” – mondja Saint-Exupéry. Igazi természetét akkor ismerjük meg, ha meghalljuk a kis herceg vagy egy, a szolgálatába beleöszült őrmester hangját, esetleg egy beduin tűnik föl, és megitatja az elcsigázottakat. Így teremődik az igazi közösség, amelynek tagjai együtt néznek ugyanabba az irányba, s egyfelé haladunk, hogy a csúcson találkozzunk. Társakat keresett a kis herceg is, de csak embereket, maguknak élő lényeket talált. Az ember természete szerint keresi a teljességet – olvassuk *Az ember földjében* –, de az csak a tiszta szívűeknek és az áldozatosoknak adatik meg. Mindnyájunk szívében él egy ismeretlen vágy, amely egy adott pillanatban cselekvési teret keres.

Ezt zárja kaszányáiba a város, amely arctalanná teszi lakóit, s megszünteti bennük a természethez s vele az elemi érzésekhez fűződő kapcsolatot. Saint-Exupéry kis hercege és pilótái átérzik és megszenvedik ezt. Szeretnék visszaállítani a céltudatos rendet. Az a generáció, amelynek Rónay György is tagja volt, a kereszténység és az antikvitás ősi, az emberi lélek mélyén rezonanciát keltő képeit egy idilli kertbe transzponálta, amely legfeljebb helyi színeivel különbözött a kis herceg bolygójától. Ebben a kertben béke honol és az igazság uralkodik. Nem a civilizáció praktikus igazsága, s semmi köze a megosztást

szülő pártérdekekhez. „Az igazság – olvassuk *Az ember földjében* – nem zürzavart terem, hanem egyszerűvé teszi a világot. Az igazság a világ megismerésének nyelve”.

„A sivataggá vált világba szomjazunk rá, hogy bajtársakra találjunk” – olvassuk ugyanitt. A kis herceg is azért megy bolygóról bolygóra. Végül szomorúan döbben rá, hogy ezeknek lakóit nem közös cél vezérli, mindegyikük – a lámpaoltogató kivételével – saját hasznát és javát keresi, hiányzik belőlük a közös előadás sikere érdekében jól és hitelesen játszott szerep tudata. Holott – Saint-Exupéryt idézem – „csak akkor leszünk boldogok, ha mindnyájan a legkisebb is közülünk – ráeszmélünk szerepünkre. Csak akkor tudunk majd békében élni és békében meghalni, mert ami értelmet ad az életnek, értelmet ad a halálnak is.”

Ebben a sivatagvilágban külön értelmet nyernek a szívével látó kis herceg és a szemérmes bajtársi szövetségben élő, embertől emberhez üzeneteket közvetítő pilóták. Emezek ugyanis ritka képességgel rendelkeznek, összenöttek küldetésükkel és az azt elősegítő gépükkel, az eszközükkel. „Figyelmünket már nem köti le az eszköz – írja Saint-Exupéry –. Az eszközön túl, az eszközön át az ősi természetre találunk rá ismét: a kerész, a hajós, a költő természetére.”

A kis herceg ilyen embereket keresett, de csak olyanokat talált, akik az eszközök rabjai voltak, s elveszítették azt a képességüket, hogy meglássák és meghallják az ősi természet jeladásait. Az üzletember „kis izéknek” nevezi a csillagokat, nem ér rá ábrándozni. A felnöttek „komoly dolgaikkal” foglalatoskodnak, s jó, ha ráébredve ezek mulandó voltára, elszégyellik magukat. Az emberek életéről és életformájáról szinte mindent elmond a sivatagban megkapaszkodó, háromszirmú, semmi kis virág: „Az emberek? Van belőlük, azt hiszem, hat vagy hét. Évekkel ezelőtt láttam őket. De sosem lehet tudni, hol merre vannak. Viszi, sodorja őket a szél. Nagy baj nekik, hogy nincs gyökerük.”

Ilyen gyökértelen embereket visz a vonat *Az ember földjében*. Lengyelek, elvesztették munkahelyüket, sebtében összehányt motyójukkal sodródni hazafelé. Elhagytak mindent, amit az évek során magukhoz szelídítettek, csak a tárgyaik kísérik őket. A világnak egyre kevésbé van szüksége olyanokra, akik a szelídség erényét birtokolják. A róka arra kéri a kis herceget, szelídítse meg. A szelídség a boldogság kezdete: „Ha például délután négykor érkezel majd – mondja a róka –, én már háromkor elkezdek örülni. Minél előrébb halad az idő, annál boldogabb leszek. Négykor már tele leszek izgalommal és aggodalommal; fölfedezem, milyen drága kincs a boldogság.”

Kinek ne jutna eszébe a *Hegyi beszéd* kijelentése: boldogok a szelídek? De hogyan maradhatunk szelídségben az ellenségeskedéseket, háborúkat generáló világban? „Az ember birodalma benn van, önmagában.” De ez a birodalom egyre kisebbedik, már nem birodalom, csak icipici magányos bolygó, amelyen elhagyottan magunknak élünk.

Az ideák világa

A kis herceg legvégén az író még egyszer lerajzolja a Szahara érintetlen táját, ahol a szerencséje összehozta kis barátjával. Fölötte egy csillag ragyog, a kis herceg bolygója, amely annak esélyét rejti, hogy egyszer mi is találkozhatunk vele.

Ragyog még fölöttünk az a csillag? Vagy végképp elnyelte a porfelhő, amelyet a háborúzó vagy a Granada-Dakar rali résztvevői vernek föl? S kilendíthető az ember

pályájáról, amint Riviére akarta? „Az ő szemében az ember szűz viasz volt, amelyet ki kell formálni. Lelket kell adni ennek az anyagnak, akaratot kell teremteni belé. Ridegségével nem leigázni akarta őket, hanem önmagukból kilendíteni.”

Az önmagából kilendített vagy kilendülő ember képes arra, hogy a szívével lásson, és másokért élve áldozatokat is hozzon értük. A repülők közössége voltaképp szeretetközösség. A rádiójelzések voltaképp e közösség megjelenítői: a személytelen közlések telve vannak másodlagos jelentéstartalommal: féltéssel, aggodalommal, szemérmesen rejtgetett szeretettel. Még Riviérebem is élnek ezek az érzések, noha szigorú célratöréssel igyekszik palástolni.

A postagépek pilótái a föld felé hajolva keresik a falvak fényeit, ha a lompos felhők eltakarják előlük a csillagokat. Ezek a bogárnyi fények jelképezik számukra a virrasztó emberi érzéseket. Ha ezeket sem látják, tudják, nehéz éjszakájuk lesz. Mert a csillagok, bármily szépen és hívogatóan világítanak is, az ember magányának hírnökei. A kis herceg magányosan él bolygóján, s így élnek azok is, akiket felkeres bolygójukon. Ugyanakkor a csillagfény: jeladás, figyelmeztet a magány gazdagságára, a kiválasztott lény felelősségére. Miközben Riviére felelősségétől és repülőiért érzett gondjaitól nyomasztva irodája felé bandukol, egy szonáta dallamát dúdolja, amit barátai unalmasnak éreztek, ő azonban tudta, hogy „a zene híradása neki szólt, egyedül neki a közepszerűek tömegében, egy titok édességével. Akár a csillag üzenete. Annyi váll fölött olyan nyelven beszéltek hozzá, amelyet csak ő értett.”

A kis herceg is a titok édességét hordozza jelenlétével. Sok mindenkivel találkozik, de csak az írónak nyílik meg. A titkok azok számára átjárhatók, akik megfejtésükre vállalkoznak. Ha rosszul közelítünk hozzájuk, bezárulnak. Így veszíti el Bernis Geneviére-t, s vele az ideális boldogság lehetőségét. A boldogságot és a legszebb érzéseket nem birtokolhatjuk erőnek erejével. Ha magunkhoz szorítjuk őket, nem a remélt birodalom tárul fel előttünk, hanem a könnyeké. Az igazságot nem lehet megtanulni. Bernis tanárának ujja semmi fontosra nem mutatott a térképen, mert csak a jeleket érzékelté, a lényegét nem.

A kis hercegben nagyon nyomatékosan tárul fel lényeglátásunk hiánya. A felnőttek csak a számokat szeretik. „Ha egy új barátunkról beszélünk nekik, sosem a lényeges dolgok felől kérdezősködnék. Sosem azt kérdezik: ‘Milyen a hangja?’, ‘Mik a kedves játéka?’, ‘Szokott-e lepkét gyűjteni?’” Ehelyett azt tudakolják: ‘Hány éves?’, ‘Hány testvére van?’, ‘Hány kiló?’, ‘Mennyi jövedelme van a papájának?’ És csak ezek után vélik úgy, hogy ismerik. Ha azt mondjuk a felnőtteknek: ‘Láttam egy szép házat, rózsaszínű téglából épült, ablakában muskátli, tetején galambok ...’ – sehogy sem fogják tudni elképzelni ezt a házat. Azt kell mondani nekik: ‘Láttam egy százezer frankot ér házat.’ Erre aztán fölkiáltanak: ‘Ó, milyen szép!’”

A kis herceg megjelenése óta alighanem még ostobább kérdéseket teszünk föl, megvetően biggyesztenénk, látva a kis herceg féltett kincsét, a burával óvott rózsát. A titkok iránti érzékünket is majdnem elveszítettük: ki hiszi el, hogy a dobozban bárány rejlik? Pedig világunk dobozában sok-sok ártatlan bárány rejtőzik, s hovatovább mindnyájukra szájkosár kerül majd. Vigyáznunk kellene rájuk, elvezetve őket a csodavízű kúthoz, hadd igyanak a vízből.

THE AUTHOR AND THE TRANSLATOR OF *LE PETIT PRINCE*

LÁSZLÓ RÓNAY

The study deals with some aspects of the written of *Le Petit Prince* and the Hungarian translator (GYÖRGY RÓNAY), respectively. The question is treated by making comparison with events in the Bible and of modern civilisation.